

“XAMSA”LARNING TO’RTINCHI DOSTONLARIDA YOR TIMSOLINING QIYOSIY TAHLILI

Fayzullayeva Gulnoza Abdijabborovna

Sharof Rashidov nomidagi SamDU 403-guruh talabasi

Annotatsiya. Maqolada Sharq adabiyoti durdonalaridan bo‘lgan Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiy “Xamsa” to‘plamlarining to‘rtinchi dostonlarida — “Haft Paykar” va “Sab’ai Sayyor”da yor timsolining badiiy va ramziy talqini o‘rganiladi. Qiyosiy tahlil orqali yor obrazining g‘oyaviy-badiiy o‘rni, uning insoniy fazilatlar, axloqiy tarbiya va ruhiy poklanishdagi ahamiyati aniqlanadi. Yor timsolining ranglar va ramzlar orqali ifodalanishi ham tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Xamsa, yor timsoli, Nizomiy Ganjaviy, Alisher Navoiy, Haft Paykar, Sab’ai Sayyor, ramz, axloqiy tarbiya, abadiy sevgi.

Kirish

Sharq adabiyoti taraqqiyotida “Xamsa” dostonlari alohida o‘rin egallaydi. Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiy tomonidan yaratilgan ushbu asarlar nafaqat badiiy yuksakligi, balki insoniy qadriyatlarni yuksak tutishi bilan ham e’tiborni tortadi. Har ikki shoirning “Xamsa” to‘plamlaridagi to‘rtinchi dostonlar — “Haft Paykar” va “Sab’ai Sayyor” — o‘ziga xos badiiy uslubi va falsafiy-axloqiy mazmuni bilan ajralib turadi. Mazkur dostonlarda yor timsoli markaziy obrazlardan biri bo‘lib, uning tasviri orqali insoniy komillik, axloqiy yetuklik va ruhiy poklanish g‘oyalari ilgari suriladi. Ushbu maqolada Nizomiy va Navoiy dostonlarida yor timsolining qiyosiy tahlili olib boriladi.

Nizomiy Ganjaviy “Haft Paykar” dostonida yor timsoli:

Nizomiy Ganjaviy “Haft Paykar” dostonida shoh Bahrom yetti rangli gumbazlarda yashovchi yetti malikadan hikoyalar eshitadi. Har bir hikoya yor obrazining yangi bir jihatini ochib beradi. Yor obrazlari quyidagi asosiy fazilatlar bilan ajralib turadi:

Go‘zallik va joziba: Yor nafaqat tashqi go‘zalligi, balki ichki kamoloti bilan ham diqqatga sazovor.

Donishmandlik va axloqiy yetuklik: Malikalarning hikoyalari orqali Nizomiy insoniy fazilatlar, halollik, mehr-oqibat, sabr-toqat, fidoyilik kabi qadriyatlarni targ‘ib etadi.

Ranglar ramzi: Har bir gumbaz va undagi yor o‘ziga xos rang bilan bog‘langan bo‘lib, ma’lum bir fazilatni bildiradi. Masalan, qora gumbaz sabr, yashil gumbaz esa hayot va umid ramzi sifatida talqin qilinadi.

Demak, Nizomiyda yor timsoli axloqiy tarbiya va ma'naviy yetuklik g'oyalarini singdirish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Alisher Navoiy “Sab’ai Sayyor” dostonida yor timsoli

Alisher Navoiy “Sab’ai Sayyor” dostonida ham shoh Bahrom yetti kun davomida turli mamlakatdan kelgan musofir sayyohlardan hikoyalar eshitadi. Navoiyda yor timsoli quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi:

Abadiy muhabbat va sadoqat ramzi: Yor obrazlari sadoqat, fidoyilik va mehr-muhabbatning yorqin namunasidir.

Ruhiy poklanish vositasi: Yor qahramonga nafaqat sevgi, balki ruhiy yetuklik va komillikka erishish yo'lida hamon yo'lboshchi bo'ladi.

Ramziy obrazlar: Yor ko'pincha Oy, Quyosh, yulduz kabi osmon jismlariga qiyoslanadi. Bu orqali yorning ilohiylikka yaqinligi, inson hayotidagi eng yuksak orzu-umidlarni ifoda etishi ta'kidlanadi.

Ranglar orqali ifoda: Yor obrazining ruhiy holati ko'k (ishonch va g'am), yashil (umid va hayot) kabi ranglar orqali ifodalanadi.

Shunday qilib, Navoiyda yor timsoli inson qalbining ilohiy go'zallik va sadoqatga intilishi ramzi sifatida namoyon bo'ladi.

Qiyosiy tahlil.

Nizomiy “Haft Paykar” Navoiy “Sab’ai Sayyor”

Ikki asar ham Shoh Bahrom haqida yozilgan.

“Sab’ai sayyor”: Shoh Bahrom ovga chiqadi va moniydan Dilorom haqida xabar topadi.

“Haft paykar”: Asardagi Dilorom Bahromning kanizagi bo'ladi.

“Sab’ai sayyor”: Kiyik ovlash voqeasida Dilorom cho'lga tashlab ketiladi va bundan Bahrom keyinchalik aziyat chekadi va hatto kasal ham bo'lib qoladi.

“Haft paykar”: Bunda ham Bahrom Diloromni o'ldirishni buyuradi. Lekin shunchaki afsuslanadi xolos.

“Sab’ai sayyor”: Moniy yetti qasr quradi.

“Haft paykar”: Shaydo me'mor yetti mashhur qasrni quradi.

“Sab’ai sayyor”: Hikoyalar 7 musofir tilidan aytiladi.

“Haft paykar”: Asardagi hikoyalar 7 kanizak qiz tomonidan aytiladi.

“Sab’ai sayyor”: 7-hikoyatda shoh Bahrom Diloromidan xabar topadi.

“Haft paykar”: Dilorom obrazi birlamchi obraz sifatida asar boshida ishtirok etadi xolos.

“Sab’ai sayyor”: Hikoya qahramonlari avval qiyinchiliklarda toblanib oxiri yaxshilikka erishadilar, yorug'likka chiqadilar.

“Haft paykar”: Avvalo qahramonlar turli ne'matlar orqali sinaladi, biroq ular nafsni yenga olmay oxir oqibat afsus-nadomatda qoladi.

“Sab’ai sayyor”: Dilorom va Bahrom ovga chiqqan payt yomg'ir yog'adi va

naytijada eski botqoqning og'zi ochiladi va butun arkoni davlati bilan yutib yuboradi.

“Haft paykar”: Bahrom 2 mahrami bilan qulon oviga chiqadi g'orga kirib g'oyib bo'ladi.

“Sab'ai sayyor”: 5009 bayt

“Haft paykar” 4600 baytdan iborat.

Asosiy g'oya Axloqiy tarbiya, insoniy fazilatlar Abadiy muhabbat, sadoqat va ruhiy poklanish

Yor timsoli Go'zallik, donishmandlik, axloqiy fazilatlar ifodasi Ruhiy yetuklik, sadoqat va mehr-muhabbat ramzi.

Ranglar talqini. Har bir gumbaz rangi alohida fazilatni bildiradi Yor ruhiy holatini aks ettiruvchi ramzlar (ko'k – g'am, yashil – umid)

Ramziy yondashuv Fazilatlar va hikoyalar orqali tarbiyaviy saboqlar Muhabbat va sadoqatni ilohiylashtirish orqali insoniy komillikni targ'ib qilish

Xulosa qilib aytganda Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiy “Xamsa”larining to'rtinchi dostonlarida yor timsoli o'ziga xos badiiy-falsafiy ma'noga ega. Nizomiy yor timsoli orqali insoniy fazilatlar va axloqiy yetuklikni targ'ib qilsa, Navoiy esa yor obrazini abadiy muhabbat va ruhiy poklanish ramzi sifatida talqin qiladi. Har ikki asarda ham yor obrazining badiiy ifodasi Sharq adabiyotining yuksak badiiyati va insonparvarlik ruhidan dalolat beradi. Bu obrazlar inson qalbining eng nozik tuyg'ularini aks ettirgan, o'quvchini ezgulikka undagan timsollardir.

Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiy “Xamsa”larining to'rtinchi dostonlarida yor timsoli o'ziga xos badiiy-falsafiy ma'noga ega. Nizomiy yor timsoli orqali insoniy fazilatlar va axloqiy yetuklikni targ'ib qilsa, Navoiy esa yor obrazini abadiy muhabbat va ruhiy poklanish ramzi sifatida talqin qiladi. Har ikki asarda ham yor obrazining badiiy ifodasi Sharq adabiyotining yuksak badiiyati va insonparvarlik ruhidan dalolat beradi. Bu obrazlar inson qalbining eng nozik tuyg'ularini aks ettirgan, o'quvchini ezgulikka undagan timsollardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nizomiy Ganjaviy. “Haft Paykar”. – Toshkent: Fan, 1970.
2. Alisher Navoiy. “Sab'ai Sayyor”. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1982.
3. Bobojonov, Sh. Sharq she'riyati va ramzlar olami. – Toshkent: Akademnashr, 2015.
4. Po'latov, O. Navoiy asarlarida ramz va timsollar. – Toshkent: Fan, 1999.
5. Karimov, I. Sharq mumtoz adabiyotida yor timsolining talqini. // Adabiyotshunoslik jurnali, 2022, №2.